

Голові спеціалізованої вченої ради
Д11.051.03 у Донецькому національному
університеті імені Василя Стуса
д.е.н., проф. Т. В. Ореховій

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Заюкова Івана Вікторовича на
тему: «Збереження здоров'я зайнятого населення України
в системі забезпечення людського розвитку»,
поданою на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю
08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика

*Вивчення дисертації, автореферату та опублікованих праць дає
підстави для наступної розгорнутої характеристики результатів
дослідження Заюкова Івана Вікторовича та визначення їхньої відповідності
критеріям і нормативним вимогам «Порядку присудження наукових
ступенів» МОН України:*

Актуальність теми дисертації, зв'язок з науковими програмами, темами

Актуальність проблематики збереження і укріплення здоров'я населення, забезпечення дотримання прав на його охорону, розробки та реалізації державної соціальної політики, спрямованої, серед іншого, на реалізацію взятих на себе Україною зобов'язань щодо досягнення Цілей Сталого Розвитку, беззаперечна.

Абсолютно згодна з дисертантом, що "ставка на інвестиції в здоров'я та його самозбереження є найбільш ефективною стратегією економічного розвитку» (с. 168).

Особливо підкреслюю актуальність роботи в світлі фокусування на підвищенні якості життя людей. Хочу нагадати, що у недавно опублікованому

дослідженні «Індикатори якості життя» (Quality of life indicators) Спонсорської групи Європейської статистичної системи з вимірювання прогресу, добробуту та сталого розвитку, фігурують, серед інших, такі позиції як «Здоров'я та безпека праці» та «Баланс роботи/життя». Серед показників не лише звичні нам рівень нещасних випадків на виробництві, а і ті, що відображають поведінку і сприйняття умов праці (наприклад, «особи, які повідомляють про вплив на роботі факторів, що негативно впливають на фізичний/психічний стан»; або «нетиповий робочий час (звична робота ввечері, вночі, у вихідні)» чи «задоволеність часом, який витрачається на поїздки до місця роботи»), тобто ті аспекти, на які звертав увагу і дисертант.

Дисертаційне дослідження було виконано протягом досить тривалого часу (2011–2019 рр.) в межах низки науково-дослідних робіт (у Вінницькому національному технічному університеті – «Розробка рекомендацій із детінізації та стимулювання соціально-економічного розвитку (на прикладі підприємств і організацій Вінницької області)» (№0112U008503); «Створення інформаційних діагностичних технологій для оцінювання стану і визначення індексу здоров'я людини» (№0108U000656); «Теоретичні та методичні засади формування компетентності майбутніх фахівців у закладах вищої освіти» (№20–К8); Бердянському університеті менеджменту і бізнесу – «Економічний потенціал України та шляхи його ефективного використання» (№0109U007631), та «Фінансовий механізм забезпечення сталого розвитку соціально-економічних систем» (№0111U004341); Макіївському економіко-гуманітарному інституті – «Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни» (№0109U005225); Національній металургійній академії України – «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (№0107U001146); «Моделювання економічної поведінки та стратегії розвитку суб'єктів господарювання» (№0116U008360); «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (№0116U006782).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і

рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації Заюкова І.В., не викликає сумніву. Поставлені завдання в цілому розкривають мету роботи, для досягнення якої використано низку загальнонаукових та спеціальних методів дослідження (зокрема, таких, як методи моделювання, кореляційно-регресійного аналізу, потенціальної

демографії), що дало змогу всебічно підійти до вивчення теми і дати адекватну оцінку виявленим явищам, проблемам і досліджуваним процесам.

Оцінюючи наукову новизну отриманих результатів, доцільно зазначити, що на особливу увагу заслуговує запропонована концепція збереження здоров'я зайнятого населення та оригінальний методичний підхід до дослідження особливостей стану здоров'я зайнятого населення України в системі забезпечення людського розвитку, результат якого закономірно стає підґрунтям для розробки заходів з її реалізації.

Мені найбільше в цій роботі імпонувало наступне:

Здоров'я розглядається з економічної позиції як складова, що формує благополуччя людини, як важливий ресурс праці; у взаємодії зі всіма соціально-економічними процесами; як складова людського капіталу й запорука – і одночасно з цим ціль, бажаний результат людського розвитку.

Також важливим є акцент на прекаризації, що безпосередньо розглядається як фактор погіршення здоров'я зайнятого населення та зниження рівня самозбереження здоров'я, адже це зазвичай пов'язується з наявністю нестабільного способу життя, роботи без довгострокових гарантій і надійного заробітку, появою бідності через захворювання.

Цікавим є результат вивчення відмінностей самооцінки здоров'я залежно від статусу економічної діяльності респондентів, наявності понаднормової роботи чи додаткової зайнятості. Автор дослідив визначені респондентами причини стресу на робочому місці, залежність від наявності відпусток, регламентованих перерв. Висвітлено аналіз навіть такого нехарактерного для економічної дисертації явища як синдрому емоційного вигорання; мотивації роботи в шкідливих умовах праці та мотивів виходу на роботу в хворобливому стані тощо.

Добре, що автор взяв на себе додаткову роботу і включив певні теми, пов'язані з пандемією COVID-19. Адже неможливо не торкатися у роботі, яка вийшла на захист у 2021 р., питання впливу на здоров'я поширення коронавірусу. Фокусування на тому, що наявність основних неінфекційних хвороб (значною мірою зумовлених поведінковими чинниками) підвищує найбільшу летальність від COVID-19, вважається дуже актуальним.

Своєчасним є обґрунтування необхідності змін та пропозиція засад нової ідеології формування та реалізації політики зі збереження здоров'я зайнятого населення України (зокрема, відмову від очікуваного патерналізму держави) та захисту права на здоров'я, орієнтованої на досягнення задекларованих

Цілей Сталого Розвитку, та акцент на системному і міжсекторальному характеру таких заходів.

Хочу відзначити і фокусування на темі позавиробничого часу зайнятого населення, «культури дозвілля». Корисними, на мою думку, є низка соціологічних досліджень зайнятого населення за власним дизайном.

Зміст дисертації, її завершеність та оформлення

Повнота викладу одержаних результатів в опублікованих працях

Ознайомлення із змістом дисертації та автореферату свідчить про обґрунтованість наукових положень і висновків дисертаційної роботи та доведення практичних рекомендацій до рівня їх можливого використання у діяльності органів державної влади. Окремі наукові положення, сформульовані в дисертації, містять елементи наукової новизни, які виносяться на захист, та пройшли апробацію на різноманітних науково-комунікативних заходах й висвітлені у низці публікацій в наукових фахових виданнях.

Зокрема, основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 45 наукових працях, з яких: одна одноосібна монографія, підрозділи у 8 колективних монографіях, 27 статей у наукових фахових виданнях України та 2 статті у співавторстві у виданнях, включених до бази Scopus.

Опубліковані наукові праці повною мірою розкривають сутність і зміст ключових положень дисертації.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що значна частина з них доведена до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути корисними в процесі формування та реалізації державної політики органами державної влади та місцевого самоврядування в царині розробки заходів соціально-економічної політики та політики збереження здоров'я в Україні. Так, пропозиції щодо збереження та зміцнення здоров'я зайнятого населення використано у діяльності Комунального підприємства «Вінницький обласний центр післядипломної освіти медичних працівників Вінницької обласної ради; Управління Державної служби України з питань праці у Вінницькій області; Вінницької обласної організації профспілки працівників освіти і науки України; ТОВ «Медичний центр «Моє здоров'я»; Структурної одиниці «Вінницькі міські електричні мережі» АТ «Вінницяобленерго»;

Відокремленого підрозділу у м. Вінниці «Громадська організація «Мольфар» тощо, що підтверджено відповідними довідками.

Також напрацювання автора вже використані в науково-навчальному процесі у Вінницькому національному технічному університеті; Вінницькому навчально-науковому інституті економіки Тернопільського національного економічного університету.

Оцінка ідентичності автореферату та основних положень дисертації

Автореферат і публікації дисертанта відображають основний зміст роботи. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Автореферат не містить положень, що не відображені в дисертації, оформлений відповідно до встановлених вимог.

Робота відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Дисертаційна робота Заюкова І. В., як і будь-яка наукова робота, містить певні дискусійні моменти та недоліки, висвітлення і зауваження щодо яких сприятиме більш повній та об'єктивній характеристиці результатів виконаного дисертаційного дослідження. Загалом позитивне враження від роботи не виключає і висунення низки зауважень критичного характеру та необхідності прояснити певні твердження. Зокрема:

- Не впевнена, що доцільно було двічі включати дійсно вагому концепцію збереження здоров'я зайнятого населення в системі забезпечення людського розвитку до характеристики двох пунктів наукової новизни «вперше» та «дістали подальшого розвитку» (в останньому «концепції» у множині виступають як компонент механізму збереження здоров'я зайнятого населення). Як показано на рис. 5.2, це скоріше продовження/розкриття попереднього компоненту – «реалізація політики збереження здоров'я зайнятого населення в системі забезпечення людського розвитку», і стосується реалізації концепції на різних рівнях.

- У розділі 2 (с. 111), автор використав термін «медична інформованість» як компонент структури самозбережувальної поведінки людини, однак якщо зважати на представлений його зміст, то йдеться про ширше поняття «health literacy», або грамотність з питань здоров'я. Там же (с. 113) він досить категорично зазначає, що «Для негативного типу поведінки

стосовно здоров'я характерною ознакою є деструктивна експлуатація здоров'я та девіантні форми поведінки ..., що характерно для осіб з низьким соціально-економічним статусом, мешканців сільської місцевості, осіб з інвалідністю». Тобто виходить, що **всі** сільські мешканці (або **всі** інваліди), нехтують власним здоров'ям, для них характерні девіантні форми поведінки?

- Автор пише (с. 121): «Загальновідомо, що в здорових родинах відносини спокійні, а там, де в родинах є хворі, мали місце конфліктні ситуації». Коли ми говоримо «здорова родина», це, як правило, стосується скоріше міцної дружньої сім'ї зі здоровими стосунками (у якій навіть наявність когось з серйозним розладом здоров'я лише згуртовує і мобілізує родину для підтримки і співчуття), аніж сім'ї, у якій всі члени є абсолютно здоровими. Це дуже спірне твердження, яке не має під собою наукового обґрунтування у вигляді проведеного цільового дослідження. Раджу дисертанту уникати таких тверджень у подальшому науковому житті.

- Попри цікавий аналіз програм по залученню працівників до ЗСЖ в різних країнах світу (розділ 2) вважаю, що табл. 2.2 дещо переобтяжена текстом щодо опису суті програм і отриманих ефектів, який легко можна було б скоротити без втрати сенсу того, що автор прагнув донести.

- Не впевнена, чи потрібно було демонструвати регіональний розподіл числа тих, хто захворів на COVID-19 (% від всіх захворювань на цю хворобу по Україні) станом на конкретну дату, адже пропорція змінюється залежно як від епідеміологічного процесу, так і від ресурсів (забезпечення тестами, потужності лабораторій, завантаження медпрацівників). Тим більш у порівняльному аналізі чомусь наявне ототожнення відсоткової частки з рівнем захворюваності, який вимірюється як число вперше зареєстрованих випадків захворювання на 1000 або на 100 тис. населення (с. 231).

- Здобувач посилається на показники Загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір» та використовує їх у розрахунках (с. 368) так, ніби ця програма виконується. Як учасник розробки її проекту, з жалем мушу констатувати, що обмежилось лише схваленням Концепції (Розпорядження Кабінету Міністрів України (від 31 жовтня 2011 р. № 1164-р «Про схвалення концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я–2020: український вимір»)), а коштів і політичної волі на реалізацію не знайшлося...

Роботі, на мою думку, бракує редагування та більш ретельного перероблення. Наприклад, на с. 181 «За даними [398] ситуація високої смертності працевдатних осіб щороку погіршується, адже наприкінці 1980-х роках вона концентрувалась у віці до 20 років, а нині – у віковому проміжку

20–45 років». Неясно, що за «вона» концентрувалась, смертність чи ситуація; неясно – нині висока смертність концентрується у проміжку 20–45 років, а що, у 46–49 років рівень її нижчий? І чого стосується «нині»? Адже № 398 у списку літератури – це видання 2011 року «Медико-демографічна ситуація та організація медичної допомоги населенню у 2010 році: підсумки діяльності системи охорони здоров'я та реалізація Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»...

Автор не завжди дотримується наукового стилю мовлення, допускає занадто публіцистичні вислови. Є питання щодо точності і доцільності використання певних термінів, наприклад, вже процитованого працевдатних осіб / громадян, хоча по суті йдеться або про осіб працевдатного віку (що не одне й те ж), або ж про зайнятих.

Чи завжди доречно використовується термін абсентеїзм? У контексті викладення автор використовує його як загальну кількість втрачених робочих днів (або годин) або частоту випадків відсутності на роботі, а не у більш звичному для соціології сенсі байдужого ставлення населення до суспільного життя, ухилення від певних дій тощо. Однак вираз *"в результаті абсентеїзму у нього знижується працевдатність"* (с. 203) у ситуації, коли змальовується вплив поганого здоров'я на пропозицію праці, здається не зовсім коректним.

Є певні прикрі «недоопрацювання», зокрема, попри висловлене зауваження щодо невірної написання прізвища відомого зарубіжного фахівця Susan Kleppner Folkman, у остаточному варіанті автореферату з прикрістю бачимо помилку ще й у імені (C. Folcman).

Слід зазначити, що вказані зауваження не знижують наукової і практичної цінності роботи і не впливають на загальну оцінку дисертаційної роботи Заюкова І. В.

Загальна оцінка дисертаційної роботи.

Проведений аналіз поданої дисертаційної роботи та автореферату дозволяє зробити висновок, що дисертаційне дослідження є самостійним, завершеним, комплексним дослідженням, актуальним за темою та розглянутими проблемами, в якому представлені отримані автором нові науково обґрунтовані результати, що мають вагомий внесок у вирішенні проблеми – теоретико-методологічного забезпечення формування концептуальних засад механізму збереження здоров'я зайнятого населення України, якісно нового підходу до його моделювання, виявленні відмінностей в стані здоров'я

залежно від демографічних, соціально-економічних і поведінкових факторів для наукового обґрунтування стратегій на різних структурних рівнях з метою мотивації зайнятого населення до збереження здоров'я.

Ознайомлення з науковим рукописом «Збереження здоров'я зайнятого населення України в системі забезпечення людського розвитку дозволяє зробити висновок про відповідність дисертації вимогам пп. 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 зі змінами, а її автор Заюков Іван Вікторович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент

доктор наук з державного управління,
старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
Інституту демографії та соціальних досліджень
імені М. В. Птухи НАН України

Н. О. Рингач

Підпис Рингач Н. О. засвідчую:

